

ROBERTO BLANCO TORRES: OS TRAZOS DUNHA VIDA. DÍA DAS LETRAS GALEGAS 1999

Juan L. Blanco Valdés
UNED
Pontevedra

Antonio González Blanco é un home sinxelo, dunha característica elegancia natural, finas maneiras e exquisita hospitalidade, nada raras entre as boas xentes de Galicia. Naceu hai 68 anos na pequena aldea de Amido, parroquia de Santiago da Peroxa, cerquiña dos Peares onde o bravo Sil rende a vida ó Miño. Fermosa terra, áspera e engurrada esta da Peroxa, rica de brétemas segundo se baixa ó gran río que aló embaixo, entre valgadas e pendentos vizosas dorme terso e azul.

Cando rebusca na vella arteza da memoria, Antonio fala con voz suave e temperada. Por veces, cando a nebulosa do pasado o confunde, detense, soergue un pouco a man dereita en sinal de espera; pecha os ollos e esculca con máis fondura nas súas lembranzas color sepia. Era un picariño de aínda non cinco anos e con todo retén unha imaxe remota, acaso despois idealizada polo paso dos anos:

-Il non tería eu os cinco anos. Eiqué cerquiña, conforme se baixa a casa de doña Julia, había un souto, hoxe xa non queda nada. Elí estaba moitas veces, sentado debaixo dos castiñeiros, cun caderno na man, escribindo, sempre escribindo. Eu

recordo a don Roberto cunha chaqueta de coiro negro e un sombreiro. E xa non recordo máis, eu era moi pequeno.

Antonio, que era daquela, en efecto, moi pequeno, non lembra, claro está, cousas, moitas cousas daqueles días escuros, que si lembran outros máis vellos ca el; por exemplo Mario Blanco, avogado e alcalde que foi do concello da Estrada na década dos sesenta. En 1936 o seu pai Mario Blanco Torres era secretario do xulgado da Estrada e, tralo golpe de Franco, foi sometido a dous *expedientes de depuración* e salvou a vida de milagre. Blanco Fuentes tiña tamén un tío crego, o tío *Germán*, Germán Blanco Torres párroco —*abade*, dise popularmente—, de San Miguel de Lores, ó ladiño de Sanxenxo. Mario, daquela un rapaz de 18 anos —que, malia el non o saber aínda estaba a piques de partir para a fronte de guerra—, viviu unha dura e inesquecible experiencia na noite do 3 ou 4 de outubro de 1936 e no día seguinte. Mensaxeiro de tráxicas novas, foi primeiro dende A Estrada, no *coche de punto* dun tal Arnoso de Cuntis, a Lores, cas do seu tío Germán. Chegou á rectoral contra as seis da mañá; ó entrar

En Ourense nos primeiros anos vinte.

na alcoba do señor abade, este xa estaba esperto e antes de que o seu sobriño dixera nada, espetoulle: “¿Quen foi, teu pai ou teu tío?” Para a mañanciña, marcharon á Estrada e encarrilaron no coche de Arnoso para a Peroxa visitar a unha recentísima viúva que, desfeita, inconsolable, choraba deitada nunha cama, a penas murmurando “criminales, criminales”, horrorizada por unha calamidade absurda que ía condicionala súa existencia para sempre. Aló, nas terras ribeiregas da Peroxa, na pequena aldea do Amido, a viúva de Roberto Blanco Torres, Julia Sánchez Nóvoa, *doña Julia*, ficou para a vida na compa-

ña dunha irmá solteira, de nome Celsa. O medo e a distancia cortaron o fío que a unía cos irmáns e irmás do seu home, cos seus sobriños na Estrada e Cuntis. Unicamente Guillermina, unha sobriña política especialmente querida que logo casou en Ourense, foi quen de continua-las visitas á súa tía. Antonio González Blanco e a súa muller Maruja convertéronse deste xeito en caseiros e por riba de todo amigos de Julia, *báculo de su vejez*, diríase á moda da vella escola. A viúva de Roberto Blanco Torres non volveu entrar nunha igrexa e, no intre do postremeiro alento, Antonio, Maruja e Guillerma houberon de teimar moito con ela para lles permitir mandar un sacerdote que a asistise. Morreu en 1966, trinta anos despois do seu home. No camposanto da parroquia da Peroxa, dorme o sono eterno.

A morte de Julia é o último capítulo dunha historia que non, quizais, por pouco orixinal no contexto do noso pasado recente, deixa de ofrecer grande interese; unha historia de esforzos e ilusións, tristuras e ledicias, que coma tantas, tantísimas outras historias, cal afluentes innúmeros, desembocan nun mesmo punto, nun mesmo día: o 18 de xullo de 1936, data que estrangulou o porvir desta colectividade que chamamos España. Ese día Roberto Blanco Torres selou o seu destino, ou, mellor dito, outros o selaron por el. Non lle perdoaron clamar pola cultura, porque a cultura a quen non a ten sempre lle parece un ridículo e aínda perigoso substituto da forza. Non lle perdoaron ser poeta porque, como intúe

confusamente quen non a entende, a poesía é *unha arma cargada de futuro*. Non lle perdoaron, en fin, crer firmemente no civismo e proclama-la urxente recuperación da ética pública porque nin un nin a outra conduciron nunca a ningunha forma de poder ou dominación. Preguntarse hoxe sobre a morte de Roberto Blanco Torres non é, pois, un exercicio inane de carraxe melancólica nin un acceso de va necrofilia; na súa morte, nas razóns da súa morte están as claves da súa vida.

Remato este lixeiro introito: dixen que a morte de Julia é o último capítulo da historia de Blanco Torres e máis ben debera dici-lo penúltimo. En rigor, o último está por escribir e depende de todos nós. O 3 de xullo de 1999 a Real Academia Galega decidiu desenterrala obra do escritor e restituí-la súa memoria colectiva dedicándolle o Día das Letras Galegas. Mais non nos enganemos; alén da anécdota, as celebracións e os discursos institucionais, a recuperación de Blanco Torres simboliza ó cabo unha lección perpetua e inacabable: a que nos ensinan tódolos homes e mulleres que no transo decisiivo de elixiren, fronte á negrura da barbarie, entre a vida e a defensa da cultura como piar da dignidade humana, decídense por esta última.

Roberto Blanco Torres veu ó mundo na vila balnearia de Cuntis, provincia de Pontevedra, ás cinco da tarde dun mércores 18 de marzo de 1891.

Julia Sánchez Novoa, a esposa de Roberto Blanco Torres.

Se o contorno familiar constitúe de certo un dos alicerces da existencia de calquera ser humano, no caso do noso biografado esta é unha afirmación especialmente significativa. Blanco Torres é debedor directo da atmosfera que respirou de neno na casa familiar que o viu nacer, no número 7 da actual rúa da Presiña, entón *calle de Lanuza*.

Digamos para empezar que Roberto é en realidade Roberto María Manrique Manuel Raimundo Gabriel Braulio Cirilo Anselmo Eduardo. Así

Un xantar da Asociación da Prensa de Ourense. Blanco Torres é o quinto pola dereita.

foi inscrito no Rexistro; reste de nomes esta que responde á sorprendente (e un pouco extravagante) teima paterna de lles poñer ós fillos nomes raros e esaxeradamente compostos. Roberto foi o menor de dez irmáns: Enriqueta (morta de mociña); Segismundo; Esmeralda (Esmeralda María Casimira Urbana); Germán; Corina (Corina María del Carmen y del Montserrat Francisca Plácida Constanza Ofelia); Mario; Leonor; Esther (morta ós dous meses e que se chamaba en realidade Esther Amelia María Manuela Antonia de los Reyes); Nuño (Nuño Manrique María Aurelio Estanislao) e Roberto, fillos todos eles de Pedro Blanco Crespo e Carmen Torres Fuentes. Don Pedro era natural da parroquia de

Donramiro (Lalín). Dona Carmen do mesmo Cuntis.

Nacera o primeiro en 1843, e —malia non contar este dato cunha confirmación documental definitiva— era con toda seguridade fillo natural do cacique dezao don José Crespo Villar (a voz popular dicía por entón “un solo Dios en el cielo y en Lalín un Crespo sólo”). A nai, María Blanco Iglesias, era unha muller de confianza na casa dos Crespo. O pequeno Pedro marchou ó Seminario de Lugo para facer carreira eclesiástica. Nisto de teren admitido no Seminario o fillo dunha muller solteira vese acaso a man da influencia paterna. De tódolos xeitos, a vocación de don Pedro non debía ser de fonda raigaña,

amosándose ós nosos ollos a súa existencia como a dun home de acción, gustoso da actividade pública e con pretensións políticas. Visitando un irmán do pai, don Vicente Crespo Villar, párroco de Santa María de Troáns, cabo de Cuntis, don Pedro coñeceu a que logo había de face-la súa esposa, dona Carmen Torres Fuentes (nacida en 1848) que era por entón mestra da escola parroquial. Xa ordenado de maiores e *misacantano*, decidiu-se a renunciar ó celibato. Viaxou persoalmente a Roma para solicitar do Papa, Pío IX, a preceptiva dispensa. Don Pedro e dona Carmen casaron en 1872 e establecéronse en Cuntis, onde aquel viña xa exercendo como secretario do Xulgado dende 1869. En 1875 nace a primeira filla do matrimonio, Enriqueta, e ó pouco dona Carmen cesa como mestra para se poder dedicar á crianza dos fillos.

Como dixemos, don Pedro tiña inquietudes políticas e veleidades literarias, amais dunha notable afección ó latín —aprendido no Seminario— e ás letras clásicas. Entre 1872 e 1874 exerceu, cun soldo excepcional para os tempos, de alcaide da aduana de Santander, designación na que, de novo, se enxerga o peso público do pai. No político foi demócrata e liberal, afecto a Castelar e Montero Ríos, e organizou ó seu redor en Cuntis o comité dos republicanos locais. Colaborou esporadicamente coa prensa liberal do tempo (*La Concordia* de Vigo, *El Diario* de Pontevedra) e

mesmo chegou a escribir unha novela (*La loca de Casdecid*).

Exseminarista, coñecedor e cultivador do latín e as letras o pai, mestra a nai, a cultura foi herdo en Blanco Torres. Con todo, a renuncia profesional da nai e o elevado número de fillos deixaron a familia nunha posición económica modesta e por completo dependente dos ingresos do pai, de xeito que ningún dos irmáns —agás Germán, que fixo a carreira eclesiástica completa no Seminario compostelán— fixo estudos alén dos primarios na escola local. Absoluto autodidacta, a sólida bagaxe cultural de Blanco Torres asenta, xa que logo, no patrimonio familiar e na avidez dun hábito lector axiña adquirido trala aprendizaxe das primeiras letras. Roberto ha lembra-lo esmero co que o seu pai dirixía a súa instrución e maila dos seus irmáns e irmás, especialmente no que facía ó cultivo do latín, e as súas lecturas dos contos clásicos (naquelas fermosas edicións de Saturnino Calleja que se fixeron proverbiais) e dos poetas galegos (Rosalía, Añón, Pondal, Labarta...).

Cuntis era daquela dun deses “centenares de pueblos cuya vida corre incesantemente por los cauces de la rutina”, como anos despois evocará Blanco Torres (*Eco de Galicia*, núm. 129, 17.10.1920). Este é o contexto temporal, xeográfico e familiar de Blanco Torres: unha pequena vila de existencia rutinera e desprovista de todo aliciente, digamos, “espiritual” e unha numerosa familia de ingresos máis ben modestos aínda que de elevado nivel cultural e

prestixio local. Estas circunstancias marcarán a vida de Blanco Torres ata a súa primeira xuventude. El mesmo nos proporciona, no manuscrito do que é unha especie de autobiografía novelada en terceira persoa, un fugaz autorretrato da súa infancia:

Era un muchacho despierto, instruido y afectivo, quizá demasiado serio a sus años, lo que llaman las gentes un "buen chico", pero —lo que las gentes dicen también— "con algunos grillos en la cabeza". No se parecía a los demás chicos de su pueblo, malos estudiantes, bibliófobos, enveredados por sus padres hacia la obtención de un título profesional para, después de conseguido, echarse a vegetar, a vivir materialmente y a morir en un burgo provinciano o en un poblacho municipal, procurando agenciarse un matrimonio de conveniencia. Tal es la perspectiva de la mayor parte de esos jóvenes educados en una estúpida rutina familiar, mezcla de egoísmos y de ambiciones pequeñas, imitación del espacio físico, vulgares, impregnadas de groseras supersticiones, y las exégesis dogmáticas que no satisfacían su sed de verdad.

En 1898 morre a súa nai Carmen Torres. Roberto é un picariño de sete anos. Cando en 1920 traduce o poema *O neno*, do poeta alemán Friedrich Hebbel (publicado en *A Nosa Terra*, 25.01.1920) reproduce quizais unha vaga lembranza de dor e soidade intimamente vivida por el mesmo:

Co derradeiro atavío
a naiciña está na caixa;
o pequeno entra xogando
e contéplaa cara a cara.
Mira as froliñas que adornan
tecidas como grinalda;
entre as mans case amarelas
se lle figuran máis brancas.
E con voz mimosa dille:

Roberto Blanco Torres, Cuntis 1909.

Dame unha frol desa rama;
e ó ver que non lle contesta,
vaise quediño da sala.
E pensa: —"Será que dorme;
haberá que calar", e cala.
Pero volve paseniño
por se acaso a nai o chama.

Don Pedro, viúvo con 55 anos e ó cargo de oito fillos, ía sobrevivir pouco á súa muller pois falece en 1905. Os irmáns máis pequenos fican ó cargo da vella criada da casa, Juana *a Veana* —que, como era costume en moitas familias, exercía de segunda nai de todos— e das irmás maiores. As

Ó pouco de chegar á Habana.

circunstancias van perfilando, así pois, o destino de Roberto: orfo, sen medios de subsistencia e na idade que marca a linde entre a infancia e a mocidade, na que un home está xa en disposición de

traballar, opta pola emigración. En realidade, non facía senón segui-los pasos xa emprendidos polos seus irmáns maiores, Segismundo —quen xa na altura do nacemento de Roberto, 1891,

estaba na Habana—, e Nuño, que emigrrou a Cuba ó pouco de morre-lo pai. Blanco Torres emigra contra os remates de 1906, con a penas quince anos. Como el mesmo logo recoñecerá, “su tendencia al peregrinaje por los caminos del pensamiento se correspondía con una inclinación vivaz al vagabundaje por los caminos del mundo”.

Xa na Habana, é lóxico pensar que nos primeiros tempos Blanco Torres debeu vivir un pouco consonte as orientacións dos seus irmáns, en especial de Segismundo —case catorce anos máis vello ca el— e xa empregado na banca catalana Gelats y Cia., e tamén de Nuño, que axiña atopa unha ocupación na soada ferraxería do tempo La Esquina de Tejas. Pero o seu espírito fundamentalmente inquedo, bohemio e idealista rebélase contra unha vida sometida á rutina dun emprego fixo e, paseniño, na efervescencia cultural da fascinante Habana da época, vai atopando o que constituirá o celme da súa existencia: o xornalismo ó servizo dun fondo compromiso ético, a exaltación da civilidade e da cultura como piares indispensables de toda actividade de saneamento social e, en especial, político. Chama a atención a precocidade con que Blanco Torres comeza a desprega-las manifestacións deste compromiso nunha febril actividade xornalística nos medios habaneiros do tempo. O semanario agrarista e anticaciquil *Santos e Meigas* do 20 de setembro de 1908 —cando Blanco Torres, xa que logo, aínda non conta dezasete anos—, relata:

Nuestro entusiasta y valiente colaborador el joven señor Roberto Blanco Torres, que con tan buen acierto y sin pararse en pelillos más o menos viene publicando una serie de artículos, bajo el título de “Galicianas” contra el caciquismo y el clero que imperan y disponen a su antojo en los pueblos de Galicia, se halla guardando cama desde hace días víctima de ligera enfermedad.

A rica colonia galega da Habana vai dirixir marcadamente o devir da cultura galega destes anos. É na Habana onde, de feito, nace a Real Academia Galega (se ben a súa formalización se realiza na Coruña por Manuel Murguía) a iniciativa de

No balneario de Mondariz, cun descoñecido.

Curros Enríquez, o tipógrafo ferrolán Xosé Fontenla Leal e outros no seo da Asociación Protectora e Iniciadora de la Academia Gallega (na que logo militou tamén Blanco Torres e outros galeguistas inmigrados na Habana: Antón Villar Ponte, Ramón Marcote, Alfredo Nan de Allariz, Ramón Cabanillas, Mercedes Vieito Bouza...); na Habana óese por vez primeira o *Himno gallego* (estreado en decembro de 1907). E, en fin, como mostra da súa capacidade e poderío, o Centro Gallego (fundado en 1879 polo estradense Waldo Álvarez Insua) adquire en 1906 para a súa sede un dos edificios máis emblemáticos e céntricos da Habana: o inmenso Gran Teatro Tacón. A colonia galega era, ademais, un fervedoiro de publicacións, moitas delas de vida efémera, que mantiñan constantemente acesa a chama da saudade exaltando, ás veces coa lingua como instrumento, un espírito que buscaba alicerzar unha personalidade rexional propia e afirmada. Tense apuntado neste senso que foi durante a súa curta experiencia habaneira (1908-1910) cando Antón Villar Ponte mudou do rexionalismo ó nacionalismo, mudanza que terá logo sistematización coa fundación en 1916 da primeira Irmandade da Fala.

Blanco Torres, como xa se indicou, viviu de cheo este ambiente. Asinando ás veces co seu verdadeiro nome e outras co pseudónimo *Fray Roblanto* (acrónimo do seu nome e apelidos coa anteposición dun eufónico Fray), desenvolve dende a súa chegada un incesante labor de colaboración xor-

nalística; a súa sinatura é adoita no xa amentado *Santos e Meigas* (*Revista semanal ilustrada*, fundada por Ricardo Carballedo en agosto de 1908 e do que polo visto se publicaron só seis números); en *Follas Novas* (semanario fundado en 1897 no que Fray Roblanto publica as súas "Galicianas"); en *Suevia* (tamén de periodicidade semanal, publicada entre 1910 e 1912); en *Vivero en Cuba* (fundado en 1911 e que dirixiu Jesús Peynó); en *Galicia Gráfica* (semanal, dirixida por Ramiro García e que tirou só quince números); en *Galicia* (a publicación periódica galega de Cuba de máis longa vida: 1902-1930); e, unha vez retornado á Terra, no *Eco de Galicia*, fundado en 1917 por Manuel Fernández Doallo e que, contrariamente á norma, como o *Galicia*, foi de longa vida (1917-1936). Na Habana ten tamén lugar a manifestación orixinal do estro poético de Blanco Torres: o seu primeiro poema, *Dous toliños*, ve a luz no semanario *Follas Novas* o 29 de setembro de 1907.

Vexamos unha mostra do discurso sociopolítico de Blanco Torres por estes anos; quen escribe o que segue, acerca da redención de foros, é un ardoroso ideólogo de dezasete anos:

La redención de foros es un problema de palpitante actualidad y, por ende, de suma e indiscutible trascendencia para Galicia que, víctima del caciquismo más usurpador y desalmado, aspira a fines muy lícitos y de los que más le competen. Las personas más connotadas de Galicia están interesadas en este asunto de magno interés y por la información de la prensa periódica que nos trae noticias muy halagüeñas, aseguramos el éxito a la reivindicadora campaña

emprendida en pro de los intereses de Galicia. Entonces, ¡ah! entonces habremos dado el primer paso por el trecho que ha de conducirnos a la reivindicación total de nuestros derechos, pisoteados y escarnecidos por una oligarquía de villorrio; por seres abyectos y depravados que no dan tregua, poniendo en práctica su instinto de usurpación, encaminado a la aniquilación más ignominiosa... por entes de linaje vil, sin alma y sin conciencia, que, gozando de la impunidad más amostazable, cometen los atropellos más inicuos, las iniquidades más grandes.

("Galicianas", *Follas Novas*, 583, 2 de agosto de 1908.)

É a de Blanco Torres na Habana unha vida bohemia, condicionada polos ínfimos ingresos que lle reporta a súa actividade xornalística, estreiteces abondo mitigadas co idealismo da primeira mocidade. O seu día a día fiábase nas redaccións dos xornais, nas distintas actividades asociacionistas ás que se sumou e, de xeito acaso preeminente, nos faladoiros dos cafés, que, moi á moda dos tempos, reunían escritores, artistas, intelectuais e xentes de toda laia. Foi famosa entre a colectividade galega a do café La Puerta del Sol, arredor das mesas do cal sentaban adoito Blanco Torres, Villar Ponte, Curros Enríquez (que morre en 1908, ó pouco de ter chegado Roberto á illa, de xeito que non puideron intimar moito), Ramón Cabanillas (que abandona a Habana en 1915), Waldo Álvarez Insua, estradense promotor do Centro Gallego e fundador da primeira publicación periódica galega en América, *El Eco de Galicia*, o pintor Virxilio Blanco Garrido, os músicos José Castro Chané

e Ricardo Fortes —moi loados por Roberto nos seus artigos—, os escritores e xornalistas Julio Sigüenza, Ángel Lázaro e Adelardo Novo...

En decembro de 1911 Fray Roblanto fundou *La Alborada. Órgano de la colonia gallega en Cuba*, de vida efémera pois o último número do que se ten noticia é o 9 (do 3 de marzo de 1912). Era unha publicación de gran formato, de periodicidade mensual, non aliñada en ningunha tendencia ideolóxica que non fose a exaltación dos valores galegos. De esmerada edición técnica, imprimíase en papel semicromado e a miúdo incluía (como logo farán sinaladamente *Galicia* e *Eco de Galicia*) fotografías de paisaxes e cidades galegas. En *La Alborada* Blanco Torres asina algunha colaboración baixo outro *nom de plume*, o de *Cirilo de Crespo* (un dos seus múltiples nomes e mailo segundo apelido do pai).

O movemento anticaciquil e agrario, como deixa ver a colaboración de Blanco Torres arriba reproducida, prendera con forza na colectividade galega da Habana. Un chamado Comité Redencionista a prol da redención de foros existía xa en 1908 presidido por Fontenla Leal, comité que trala fundación de Acción Gallega, o partido agrario de Basilio Álvarez, se converte de feito na cabeza de ponte do agrarismo na Habana. Os ideais agrarios, polo demais, estaban tamén promocionados nalgúns medios da colectividade galega (*Follas Novas*, *Santos e Meigas*, *Suevia*, *Galicia...*), nos que a presenza de Blanco Torres era, como vimos,

frecuente. O movemento na illa apun-
talouse coa visita que a remates de 1912
xirou Álvarez na Habana, celebrando
mitins multitudinarios no Centro
Galego. Na Habana coñeceu Roberto o
ardoroso abade de Beiro, que produciu
no seu ánimo, de seu afouto e radical,
unha viva impresión que había de for-
talecer aínda máis a súa adhesión á
causa agraria. A redención dos labre-
gos ten en Blanco Torres mesmo oca-
sionais manifestacións de lirismo:

¡Dios de la Justicia,
Arregla si puedes ese pueblo perdido
Y al tirano que abusa del pobre labriego,
Aplica severo castigo!

¡Mira que es muy triste
de esos hombres el sino funesto,
que afrontan tremendos suplicios
huyendo al cacique perverso!
(Galicia, A Habana, núm. 11, 19.03.1911)

O 11 de abril de 1915 aparece *La Tierra Gallega*, semanario promovido por Blanco Torres que compartiu con *La Alborada* a fugacidade (publicouse só ata o 23 de maio dese ano 1915) mais que, a diferenza da anterior empresa xornalística de Blanco Torres, naceu cun propósito social declarado, cal era o de criticar e combater a xestión dos responsables do Centro Gallego, especialmente no que facía a certas actuacións parciais e interesadas da sección de Belas Artes. Neste senso, o lema da cabeceira do xornal, *Programa: contra los farsantes*, é dunha meridiana claridade. A totalidade das colaboracións, malia a intención programática de “dar a los lectores trabajos selectos de los más afamados literatos, composiciones de nuestros más grandes poetas y una

extensa información de Galicia”, está monocordemente dedicada a asañarse con aqueles que os responsables do xornal chaman na editorial do primeiro número “Los de siempre: Otra vez la supina ignorancia, el cretinismo con levita se apodera del Centro Gallego para despeñarlo en el descrédito y la bancarrota”. Esta saña é especialmente intensa con dous dos directivos do Centro, o estradense Secundino Baños e o ortigueirés Ramón Armada Teijeiro, ironicamente denominados Mr. Bathes (‘baños’ en inglés) e Mexamorno (Armada Teijeiro, fundador de *La Voz de Ortigueira*, era autor dun monólogo titulado *Mexamorno en Vivero*, publicado no BRAG, 5, 1912).

Os anos de bohemia de Blanco Torres na Habana chegan ó seu solpor. Acaso a precariedade dos seus medios de subsistencia incitouno a deixar Cuba para sempre, o que fai no verán de 1916, probablemente no mes de agosto. Non así os seus irmáns Segismundo e Nuño que ficaron na Habana, onde ó cabo morreron, e onde naceron os seus fillos e netos.

A recepción da xeira cubana de Blanco Torres é desigual. Para os seus partidarios desenvolveu, como un arremedo ultramarino da loita anticaciquil en Galicia, un labor de combate civil encamiñado ó necesario saneamento das actividades públicas no seo da colectividade galega; para os seus inimigos foi un elemento molesto, inexplicablemente cheo de si, furibundo e hipercrítico detractor de todo o que non caía no contorno dun estreito e

intolerante código ético fundamentalmente baseado no fracaso profesional e persoal. Para mostra, douos botóns. Abdón Rodríguez Santos, amigo íntimo e estreito colaborador de Blanco Torres en distintas empresas xornalísticas, evoca en *Eco de Galicia* (núm. 18, 4 de novembro de 1917):

Roberto Blanco Torres no tuvo suerte en Cuba.

Estudiaba mucho y con afán, era escritor fácil y ameno, de una simpática castidad. No queda en la colonia gallega otro que en eso le aventaje. Dije que Roberto no tuvo suerte, mejor dijera que no tuvo padrinos, y si los tuvo le cogieron hinchita por la huraña de su carácter, o por ser poco apersonado y zalamero.

Yo no recuerdo de ningún grupo de gallegos que nacido al calor de halagüeños ideales, no se haya convertido de la noche a la mañana en maquiavélica bandería.

Confunden lastimosamente los principios con los apetitos innobles y las ansias de lucro. Magníficos profesores del cambalache, si dejan de halagarlos o no les dan alguna bicoca, despejan el campo. Lo que pretenden siempre los cabezas de partido es apandillar o hacer número, primero que ilustrar las conciencias y forjar voluntades libres y enteras.

Ningún Presidente del Centro, hasta ahora que yo sepa, se ha distinguido por alguna característica o virtualidad de esas que trazan sendero, que señalan rumbo o norte, en el sentido económico o administrativo, en el cultural, en cualquiera. Ninguno ha sido reformista o revolucionario, y si los hubo, naufragaron en el muelle abandono de la confianza amistosa, o camaraderías de componendas.

En tal ambiente, un hombre como Roberto, enamorado de los principios y prosador exquisito, tenía que fracasar, por la ignorancia de los de abajo, y la displicencia de los de arriba.

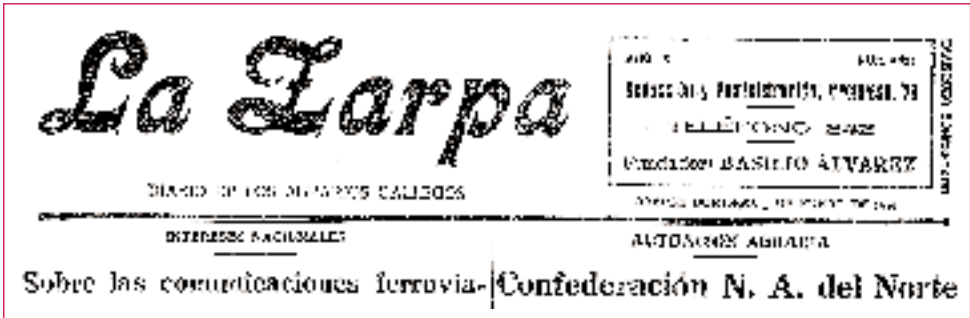
Si tuvo defectos, no fueron de esos que abren camino al bienestar o al puesto con

honores. El no aprendió bien a ser canalla.

El pobre Roberto se pasaba muchas noches en claro, leyendo y escribiendo, para comer mal y vestir peor, cuando otros que entienden mejor la brújula de marear entre estos bajíos de la Colonia, siendo unos adoquines, con unas cuantas maniobras subterráneas bien encaminadas, zullándose en estudios y monsergas espirituales campan como quieren y conquistan estima.

No polo oposto, a páxina editorial de *Eco de Galicia* do 23 de outubro de 1921 —no que non deixa de ser un rechamante exercicio de tolerancia democrática por canto se trata dun medio de frecuentísima presenza de Blanco Torres—, responde a un artigo deste en *La Zarpa* de Ourense nos seguintes termos:

En *La Zarpa*, periódico que se publica en Orense, Roberto Blanco Torres, muy conocido en estos lares, queriendo sentar cátedra de un galleguismo *enragé* al estilo de esos tipos modernistas que por ir vestidos a la última moda llamando la atención del público no les importa caer en los mayores ridículos ni llamarse bolcheviques por no decir “nazionalistas”, así se las traen estos nuevos regeneradores en persecución del medro personal ya que son unos fracasados—, publicó un artículo sobre el éxodo del emigrante en el que nos pone como un harapo a los gallegos de Cuba y particularmente a los que el Centro Gallego dirigen. La crítica que hace de los gallegos en Cuba y nuestra institución Roberto Blanco Torres está basada en la mentira. Y el que critica escudado en la falsedad es un destructor. El que nos ocupa, aquí y allá, ayer y hoy, no tiene otro anhelo y señuelo que vivir de parásito. Los de aquí se dieron cuenta de esta estratagema y le dijeron “Ahí te pudras”, y se tuvo que ir con la música a otra parte. Y si ahí le hacen igual, que puede que llegue el día, entonces se meterá a bolchevique y dirá pestes

Cabeceira de *La Zarpa*.

contra los labriegos, como dice ahora de los gallegos de Cuba, porque no reconocieron “sus valores”.

A experiencia cubana de Blanco Torres será determinante na súa bagaxe persoal e ideolóxica. A denuncia dos responsables do que sempre considerará un inmoral tráfico humano en beneficio de intereses particulares constitúe un tema recorrente no seu labor xornalístico e a el dedicará páxinas inflamadas nas que alude ós “negreiros que en combinación con las casas consignatarias reclutan carne humana para embarcar con destino a América” (Carta a Eduardo Blanco Amor, 25.11.1931). A emigración será tamén a musa de composicións poéticas nas que non é difícil identificar vivencias persoais, como “O novo emigrante (Manoeliño na Habana)” publicado no libro de poemas *Orballo da media noite* (1929).

Así que nos remates de 1916 temos a Blanco Torres en Galicia. Nunca deixará esmorecer, ende ben, a súa presenza xornalística en Cuba, sinaladamente en *Galicia* —onde por

veces agochará caprichosamente a súa identidade baixo curiosos pseudónimos como *Dagoberto*—, (“No seamos más papistas que el papa”, *Galicia*, 35, 30.08.1919) e *Eco de Galicia*, medio no que rexistramos colaboracións súas ata 1934.

Nos meses inmediatamente posteriores á súa chegada instálase por un tempo na súa casa familiar de Cuntis, onde aínda viven os seus irmáns e irmás solteiros. En setembro de 1916 atópase co seu amigo de tempos cubanos Ramón Cabanillas, que está tomando as augas. Na vila fai faladoiro con outros ilustres cunteses, especialmente o crego José Toubes Pego, párroco que foi da freguesía de San Pedro de Mezonzo na Coruña e fundador de *El Ideal Gallego*, e co avogado progresista Xoán Xesús González, logo sacrificado á barbarie de 1936. En 1917 o seu irmán crego, Germán, marcha a terras do Salnés para se facer cargo da freguesía de San Miguel de Lores. Con el vai a irmá pequena Leonor. A relación de Blanco Torres co seu irmán e o medio paisaxístico e vital que lle ofrecía a

rectoral de Lores é de importancia capital na súa biografía. A inspiración naturalista e pantéstica do seu estro, que logo haberá plasmar dun xeito definitivo en *Orballo da media noite*, ten o seu primeiro nutrimento nestas *Terras de Salnés*, onde, literalmente, asina dúas poesías de significativo título publicadas en 1919 en *A Nosa Terra: Diante d'a natureza* (ANT, núm. 93, 5 de xullo de 1919) e *Panteística* (ANT, núm. 95, 25 de xullo de 1919).

Son anos estes de mudanza e afirmación ideolóxica do galeguismo. O 18 de maio de 1916, Antón Villar Ponte funda na Coruña a primeira Irmandade da Fala. O 14 de novembro ve a luz, tamén na Cidade Herculina, o primeiro número de *A Nosa Terra*. Antón Villar Ponte tira do prelo *Nuestra afirmación regional (Nacionalismo gallego: apuntes para un libro)*. O 26 de abril de 1917 ten lugar en Carral o primeiro acto masivo de afirmación política das Irmandades. Feitos todos eles que perfilan un fito na historia contemporánea de Galicia: a I Asemblea Nacionalista que ten lugar en Lugo entre o 17 e o 18 de novembro de 1918. Blanco Torres representa unha senlleira personalidade en todo este proceso. Malia non estar no núcleo fundador de *A Nosa Terra*, pois nesa data aínda andaba en Cuba, ten sido considerado polos especialistas un dos nomes que fixeron posible a existencia do xornal, converténdose nunha das súas plumas habituais e máis significativas. No que fai á actividade política, resulta evidente a súa plena identificación coa causa das

Irmandades: Blanco Torres é un dos asinantes do Manifesto Nazionalista de Lugo e asiste con posterioridade á II e a III Asembleas Nacionalistas de Compostela (7 a 9 de novembro de 1919) e Vigo (16 a 18 de abril de 1921). Na IV Asemblea (Monforte, 1922) é designado Conselleiro de Publicidade. En Monforte emerxerá a escisión entre o galeguismo *purista* de Risco e o galeguismo *posibilista* de Peña Novo e a Irmandade da Coruña.

Pouco despois da súa chegada, Blanco Torres —acaso animado por Toubes e Villar Ponte—, establécese de modo máis ou menos permanente na Coruña, tal e como reflicte *A Nosa Terra* destes días:

Atópase na Cruña o brillante xornalista noso querido irmán, Roberto Blanco Torres. É u dos bos escritores galegos. En Cuba conquireu moitos trunfos. Nos xornais de Madrí, nos de Barcelona, en *Vida Gallega* e na gran revista *España* onde soyo teñen acollimento os homes que levan algo dentro. Blanco Torres publicou artigos notabres. En *A Nosa Terra* fará cousas de moito intrés.

Nota esta, por certo, na que non é difícil ve-la man de Antón Villar Ponte. Compárese coa dedicatoria que estampou nun exemplar da súa *Nuestra afirmación regional* co que agasallou a Blanco Torres en 1917:

A Roberto Blanco Torres, bohemio cultísimo, cronista brillante, xornalista que ten conquirido moitos éisitos e que, na imprensa de Cuba, na de Madrí, na de Barcelona e na galega, estudiou con grande acerto problemas intresantes; home dino de sere mestre de moitos e discípulo de poucos.

Na Coruña entra Blanco Torres a traballar na redacción de *El Noroeste* e na de *El Ideal Gallego*, acabado de fundar este último (saíu á rúa o 1 de abril de 1917), como ficou dito, polo seu amigo Toubes Pego. A súa presenza xornalística, ende ben, é nestes anos moi rica noutros moitos medios, algúns de significada tendencia ideolóxica (como *A Nosa Terra* e os voceiros do agrarismo *El Heraldo Gallego* de Ourense, *Galicia Nueva* de Vilagarcía ou *El Tea* de Ponteareas) e outros de información xeral: *Vida Gallega* (fundado e dirixido por Jaime Solá), *Gaceta de Galicia*, *Faro de Vigo*... Entre outubro de 1920 e agosto de 1921 Blanco Torres marcha a Ferrol onde dirixe, por encargo do propietario do xornal Rafael Barcón, *El Correo Gallego* (o que hoxe, e dende 1938, se edita en Compostela). De feito cando asiste á III Asemblea Nacionalista de Vigo faino, xunto con Xaime Quintanilla, en representación da Cidade Departamental. Blanco Torres, unha sinatura xa de consolidado prestixio, rexístrase nesta época noutros medios: no semanario republicano *Acción Coruñesa*, editado entre novembro de 1920 e xuño de 1922, ou no *Órgano de defensa Corcubión-Muros, Nerio*, editado efemeramente entre xullo de 1920 e setembro de 1921. Ademais, as súas inquietudes líricas teñen cabida en diversas publicacións: na fugaz *Hebe*, quincenal, editada en Pontevedra entre outubro de 1920 e abril de 1921 e na revista, herdeira da anterior, *Alborada*, promovida, entre outros, por Luís Amado Carballo, de

periodicidade mensual e editada integramente en galego.

Por estes anos ten lugar un acontecemento de grande alcance cultural: Vicente Risco edita o primeiro número de *Nós*, *Boletín Mensual da Cultura Galega*. *Órgao da sociedade galega de publicacións Nós*. *Nós*, a revista, e logo a editorial homónima fundada por Ánxel Casal, deron nome á máis importante xeración intelectual da Galicia contemporánea, xeración na que Blanco Torres —por idade, por bagaxe ideolóxica, por relacións persoais, incluso polo selo editorial da súa obra editada—, se insire plenamente. Apuntemos, con todo, que, na súa vertente estrictamente poética, os

Roberto Blanco Torres, por Maside.

historiadores da literatura inclúen o noso home na chamada xeración de 1922, denominada por outros xeración de 1925, por terse inclinado o seu labor lírico ós trazos vangardistas doutros poetas un pouco máis novos ca el, especialmente Manuel Antonio (1900-1930) e Luís Amado Carballo (1901-1927).

Blanco Torres non se prodigou especialmente nas páxinas de *Nós*, xa que a liña editorial do boletín caía lonxe do que era a dedicación case monográfica daquel, é dicir, o xornalismo de opinión e reflexión nutrido basicamente da actualidade social e política do país. Con todo, o seu nome aparece sistematicamente na relación de *Colaboradores* dende o número 13 (1 de novembro de 1922) ata o 19 (25 de xullo de 1923) no que desaparece a devandita relación. Con explícita referencia á súa autoría, Blanco Torres publicou catro cousas en *Nós*:

— o artigo *Notas de viaxe: Vigo, a cidade* (5, 1921, páxs. 5-6).

— unha recensión do libro de poesías *Alcándara, Imágenes*, de Francisco L. Bernárdez (Ed. Proa, Bs. As.) (22, 1925, páx. 16),

— o poema *Elegía do espírito enfermo* (69, 1929, páx. 149), coa anotación no pé: *Do libro que ten no prelo NÓS, "Orballo da media noite"*,

— o poema *Meus cabalos* (79, 1929, páx. 137).

Unha das primeiras recensións, sen asinar pero moi probablemente da

autoría de Vicente Risco, do libro de poemas de Blanco Torres, *Orballo da media noite*, apareceu tamén en *Nós* (75, 1930, páxs. 67-68).

Contra os remates de 1921, a biografía de Blanco Torres vai virar cara a Ourense, cidade que en moitos aspectos representa o seu meridiano profesional e vital. O desembarco de Blanco Torres na Cidade das Burgas ten unha íntima relación co xa amentado xornal *La Zarpa*, un dos medios —con *Galicia-Diario de Vigo* e *El Pueblo Gallego*— máis emblemáticos do xornalismo galego da preguerra. *La Zarpa* foi produto directo da iniciativa de Basilio Álvarez que, tras diversas empresas periodísticas, bota a anda-lo novo xornal o 27 de xullo de 1921. Para a media das publicacións fortemente ideoloxizadas do tempo, *La Zarpa* tivo unha vida saudable e bastante longa: de periodicidade diaria, chegou a tirar 3.200 exemplares e a distribuírse en Madrid e mesmo na Arxentina. Sobreviviu ata 1936, dándose o caso de que tralo golpe do 18 de xullo aínda saíu, incautado xa polos fascistas, ata os primeiros días de agosto. O vínculo de Blanco Torres con *La Zarpa* hai que buscalo no ano 1913, cando, como xa se indicou, coñeceu na Habana o abade de Beiro e na relación de *empatía* que alí estableceron. Tras ocupa-la xefatura da redacción o agrarista Antonio Buján, Álvarez chama a Blanco Torres para o cargo, o que fai contra os comezos de 1922; a partir de agosto de 1923 aparece como director do xornal. Por breve tempo, acaso despois de *La Zarpa*

ou mesmo compaxinando as dúas actividades, Blanco Torres dirixe en Pontevedra *Progreso, Diario Independiente* (antes *El Progreso*), dende 1912 de periodicidade diaria, fundado en 1907 por Isidro Buceta que foi o seu primeiro director, a quen seguiu Benigno Barros, logo substituído por Blanco Torres.

En setembro de 1923 dá comezo unha dura proba para o xornalismo de opinión en España; en convivencia cunha reaccionaria e cada vez máis feble monarquía, o xeneral Miguel Primo de Rivera instaura unha Dictadura militar, que vai atenazalas liberdades civís ata 1930, continuada logo brevemente pola *Dictablanda* berengueriana que sucedeu o réxime primorriverista ata abril de 1931 en que se proclama a II República española. Son anos de ferreña censura, de sancións gubernativas constantes, de secuestros e suspensións, mesmo de cárcere para os responsables dos xornais progresistas e filorrepúblicanos. Un dos medios galegos da prensa escrita que con máis rigor haberá de soporalo martelo da Dictadura vai se-lo xa amentado *Galicia-Diario de Vigo*, resultado, igual que *La Zarpa*, da promoción directa dun home, neste caso Valentín Paz Andrade. Cun grupo de entusiastas —o seu tío Juan Bautista Andrade, Castelao, o fotógrafo Ksado e o xornalista Manuel Lustres Rivas—, *Galicia-Diario de Vigo*, coa fermosa cabeceira caligrafada por Castelao, faise realidade o día de Galicia de 1922, número no que Blanco Torres colabora xa aposti-

lando a suxestión unamuniana sobre a identidade das reliquias compostelás nun artigo titulado “Fiestas patronales en Compostela. ¿Santiago o Prisciliano?”. O primeiro redactor xefe do *Galicia* foi Manuel Lustres Rivas, grande amigo de Roberto dende os tempos do *Heraldo Gallego* e o *Galicia Nueva*, e que foi tamén asasinado en 1936. Lustres marcha a remates de 1923 a Bos Aires e a vacante move a Paz-Andrade a chamar a Blanco Torres que, tras dous anos de residencia na cidade, deixa Ourense facéndose coa xefatura da redacción do *Galicia* nos primeiros días de 1924. En Vigo vivirá Roberto ata 1928 e experimentará transcendententes acontecementos. En marzo de 1924 fúndase a *Asociación de la Prensa* da cidade e Blanco Torres, en honra ó seu dilatado e recoñecido prestixio como xornalista, é nomeado o seu primeiro presidente. A Dictadura, sabedora da capacidade fáctica da prensa, extrema o seu rigor. Algúns medios chegaron literalmente a desaparecer durante os anos do réxime primorriverista e renaceron con posterioridade; tal, por exemplo, o caso do pontevedrés *El Pueblo, Órgano del Partido Republicano*, co que Blanco Torres colaborou, que é suspendido en marzo de 1924; cando se reinicia en marzo de 1930, lembra no seu editorial os case seis anos de silencio “por imperativo de la dictadura encarnada en España desde el 13 de septiembre de 1923”. No caso do *Galicia*, a presión da censura e os constantes atrancos ó normal desenvolvemento do xornal levárono de feito á súa desaparición o 15 de setembro de 1926, e isto tras

moitos problemas, unha suspensión temporal e o cárcere para o director Paz-Andrade en xuño de 1924. No *Galicia*, Blanco Torres puxo en marcha tódolos recursos da súa imaxinación para burla-la estreita faixa da censura: chegou a escribir nunha finxida sección gastronómica *recetas* metafóricas contra o réxime ou a usar un latín macarrónico pretendendo confundi-los censores (na sección *Entre paréntesis* do 14.09.1924). Roberto lembrará humoristicamente estas mañas para burla-lo “lapis roxo” dos censores:

Un día me metí a repostero e inventé, baixo mi responsabilidad, unas recetas culinarias. Pero el censor, seguramente cocinero antes que ojeador de gazapos subversivos, mutiló las recetas sin compasión, aún cuando iban envueltas en almíbar, sin reparar en el daño que con ello podía inferir al progreso de la repostería nacional. Otro día se me ocurrió escribir en latín —en un mal latín, por supuesto— un artículo. El censor se echó las manos a la cabeza y me llamó por teléfono. —“Y esto, ¿qué es?. Yo no entiendo esto”, me dijo. —“Eso, le contesté, es una prosa latina que se me ha ocurrido a mí. No tiene nada de particular”. —“Ya lo sé —me respondió—, lo entiendo perfectamente pues yo soy bachiller”.

(“Una antología”, en *De esto y de lo otro*)

Moitos anos despois, en 1990, o director do *Galicia*, Paz-Andrade, lembraba aínda o artigo latino de Blanco Torres:

Roberto escribeteu un “Entre paréntesis” —era o título da súa sección—, en latín. Ao día seguinte un irmán seu que era cura en San Benito de Lores, perto de Sanxenxo, buscoume unha mañá e díxo-

me: “Mira, Valentín, non lle deixes escribir en latín a Roberto porque está escoñando a lingua do Lazio.”

(Entrevista con Valentín Paz-Andrade, en *Galicia*, ed. facsimilar, Eds. do Castro, 1990).

En Vigo, Blanco Torres séntese moi ben e non disimula, como home fundamentalmente progresista que era, a súa admiración pola urbe como motor do desenvolvemento social, admiración que, no caso da Cidade Olívica, manifesta xa de xeito entusiasmado mesmo antes de se trasladar a ela; en 1922 (*Galicia*, núm. 29 do 26 de agosto) escribe:

Todo en Vigo da la sensación de un vigoroso resurgimiento vital, de ciudad que avanza confiada en la decisión de su voluntad. He ahí sus calles nuevas, sus construcciones modernas, suntuosas, sus espléndidas avenidas que prolongan cada vez más la ciudad. Y cuenta que omitimos aludir al Vigo futuro de un artista genial que nos ha anticipado en un esquema maravilloso la cosmópolis nueva y que acaso haga en lo provenir el milagro que el tesón y la acometividad emprendedora de los vigueses responda a su fastuosa fantasía.

Precisamente en Vigo, Blanco Torres contrae matrimonio. Casa o 5 de abril de 1926 na igrexa de Santa María, con Julia Sánchez Nóvoa, a quen coñeceu ó pouco de chegar á cidade por intermedio dos irmáns desta, Amando e Emilio, altos funcionarios de Correos, cos que Blanco Torres tiña trato por razóns profesionais. Julia era natural da aldea do Amido, parroquia de Santiago da Peroxa, capital do concello homónimo cabo de Ourense. A casa familiar de Julia no Amido vai ser para

Blanco Torres, como a do seu irmán Germán en Lores, un retiro rural onde ordena-las ideas e atopa-lo contorno naturalista capaz de impulsa-lo seu lirismo. Alén diso, as súas frecuentes estadas na Peroxa en determinados momentos propiciarán a intensificación dos seus contactos con Ourense e o seu grupo intelectual.

Trala desaparición do *Galicia*, por un certo espacio de tempo Blanco Torres ocupa a xefatura da redacción de *El Pueblo Gallego*, que fora fundado en 1924 por unha denominada “Liga de Defensores de Vigo”, grupo de liberais do que facía parte preeminente Manuel Portela Valladares. A redacción de *El Pueblo Gallego* destes anos estaba composta en gran medida por nomes que xa fixeran parte do *Galicia*. Blanco Torres vai coincidir con Castelao, Rafael Dieste, Carlos Maside, Evaristo Correa Calderón, Euxenio Montes, Ánxel Fole, Julio Sigüenza... En 1927, desaparecida a devandita Liga por discrepancias internas verbo da política da Dictadura, Portela Valladares faise coa propiedade do xornal e coa súa dirección (que ata ese momento desempeñara Ramón Fernández Mato) e nomea redactor xefe a Blanco Torres. Malia a tendencia marcadamente progresista e dinamizadora dunha nova visión política e cultural de Galicia que se lle ten recoñecido unanimemente a *El Pueblo Gallego* ata 1936, período no que concitou as mellores sinaturas da prensa nacional, Blanco Torres non se entendeu nunca co director Portela Valladares e vai durar ben pouco na

xefatura da redacción do xornal. Cingámonos, de momento, ós feitos: en novembro de 1927, Portela ordena literalmente ó seu redactor xefe “poñer o xornal ó dispor do goberno e secundar a súa obra”. Coa idea que Blanco Torres tiña da Dictadura de Primo de Rivera, non é moi difícil imaxinar cál sería a súa reacción. Colericamente presenta a súa irrevogable dimisión ó director, nunha carta (conservada en copia mecanográfica pola familia do escritor) que di:

Vigo, 18 de noviembre de 1927

Sr. D. Manuel Portela Valladares
Director de “El Pueblo Gallego”

Muy Sr. mío: El Sr. Mondriá me ha notificado por orden suya a él, su deseo de que yo fuese a ver al gobernador de la provincia para poner a su disposición el periódico y “secundar la obra del gobierno”. No sé que concepto tendrá V. de mí para proponerme semejante indignidad. Esperé carta suya para cerciorarme de lo que significaría una defección y una deslealtad a la opinión liberal gallega; pero no ha llegado y pude comprobar que tal determinación suya es verídica. Con mi dimisión va mi más encendida repulsa a esa ofensa que V. ha pretendido inferirme, y he de advertirle, de pasada, que el Sr. gobernador civil ni nadie, tiene conmigo la menor querrela, a pesar de la labor insidiosa, intrigante y canallesca de un sujeto, que además de inepto y de una cretinez manifestada, es un malvado. He nombrado a ese Sr. Capelo, por quien parece que V. mide la consideración y el rango de los demás.

De v. atme.

Roberto Blanco Torres

En efecto, Blanco Torres dimite. Pero, aínda non contento e adoecido dunha furibunda xenreira contra

Portela, dirixeu ó director de *Faro de Vigo* dúas cartas (27 de novembro e 1 de decembro de 1927) nas que pretende denuncia-lo que el entende ó talante equívoco, deshonesto e interesado dun home que, en contraste, goza dun enorme prestixio como personalidade pública; a primeira das devanditas cartas di, entre outras cousas:

Me interesa hacer constar que desde hace días he presentado la dimisión del cargo de redactor-jefe de *El Pueblo Gallego*, por discrepancia radical con la dirección del mismo que ha acordado dar a dicho periódico un rumbo ideológico que contrasta con el que ha seguido estos últimos tiempos y que, a mi juicio, significa una defecación, una deslealtad y una ingratitud para con Galicia. No sería extraño que el señor Portela Valladares, insistiendo en procedimientos con los cuales cree que se puede embaucar a las gentes —procedimientos tan viejos desacreditados en él—, intentase desvirtuar lo que es absolutamente cierto y que yo afirmo de una manera rotunda. Lo que sí sería sorprendente es que siquiera por una vez tal señor dijese una verdad y se condujese en la forma a que un sentimiento rudimentario de dignidad para consigo mismo obliga; y sorprendente sería también que a estas alturas hubiese un solo gallego tan cándido y que no se sonriese ante sus fáciles protestas de un democratismo verbalista y falaz.

Como era perfectamente esperable, Portela non permaneceu indiferente diante desta campaña e meteu a Blanco Torres nos tribunais. Tras unha primeira sentenza absolutoria da Audiencia Provincial de Pontevedra do 6 de marzo de 1929, é de supoñer que Portela fixera valer todo o seu peso e influencia, e o Tribunal Supremo, en sentenza do 23 de outubro de 1929, casa a absolutoria anterior e condena a

Roberto Blanco Torres, por un delito de injurias graves con publicidade, á pena de dous anos de desterro a non menos de 150 quilómetros da cidade de Vigo, onde se cometera o delito, e a unha sanción de 1.500 pesetas, suma que, como ben pode imaxinar o lector, naqueles tempos e especialmente para un home de recursos máis ben modestos non era ningunha miudeza.

A tormentosa relación entre Blanco e Portela esixe seguramente unha análise máis detida da que podemos ofrecer nestas páxinas, pero si é preciso avanzar ó respecto un feito fundamental, relacionado co problema da emigración, ante o que, como xa se indicou, Blanco Torres tiña unha moi especial sensibilidade: este feito é a publicidade das consignatarias navais que os xornais incluían e que supoñían para estes ingresos moi considerables. Abonde como confirmación disto un par de referencias textuais; en novembro de 1931 escribe Blanco Torres unha carta a Eduardo Blanco Amor na que di: “En mi libro *De esto y de lo otro* podrá Vd. ver, al pié de un capítulo acerca de la emigración, una apostilla en que se descubre la actitud moral de quienes por unas pesetas, incluso sin necesitarlas son cómplices de los negreros que en combinación con las casas consignatarias reclutan carne humana para embarcar con destino a América”. ¿Que dicía tal *apostilla*? Isto:

En los periódicos gallegos, salvo honrosísimas excepciones, no se puede decir nada contra la inagotable sangría emigratoria. Recuerdo cómo el propietario de cierto periódico de Vigo en que yo tra-

bajé amenazaba a un redactor con echarlo a la calle “si le quitaba a él mil pesetas” (palabras textuales). Le quitaba mil pesetas, por lo visto, si publicaba alguna cosa contra la emigración. Lo que el redactor había hecho fue componer una noticia telefónica acerca de la mala situación económica de algunas repúblicas de América. Los consignatarios en comisión, habían ido a la administración a conminar con la retirada de los anuncios si el periódico volvía a dar noticias por el estilo.

É escusado, claro está, especificar quén é o tal “propietario” nin o tal “periódico de Vigo”.

O certo é que Blanco Torres recibe a remates de 1929 a nova da condena. En realidade, xa non vivía en Vigo probablemente dende 1928, ano no que se retira á Peroxa coa súa dona Julia tralo “tropezón” con Portela. Na devandita carta a Blanco Amor refírese a estes meses dicindo que entón “estaba yo en el destierro, en estas tierras orensanas, donde la soledad templó y vigorizó mi espíritu”.

En efecto, é precisamente na Peroxa, na aldea de Amido, onde Blanco Torres escribe, ou cando menos

Cabeceira de *Galicia-Diario de Vigo*.

ultima, o seu libro *Orballo da media noite*, o que fixo especificamente no verán dese ano 1929. Caramiñas, pseudónimo de Juan José Pérez Gómez, xornalista amigo moi querido de Blanco Torres, así o testemuña na breve recensión do libro que publicou en *Vida Gallega* (Vigo), núm. 438, 31.01.1930: “Blanco Torres realizou el milagro durante un verano, prolongado hasta el otoño, en el remanso bucólico de una aldea galaica”. Pola súa parte, Otero Pedrayo en *O libro dos amigos* evoca así o poeta:

Blanco Torres pousaba pé dos castiñeiros da Peroxa, terra de vella e inteirada morfoloxía, repousados arranxamentos de formas. E o grave casquiro, pensatibre nas soedades e nos soedosos días invernizos poidera ser a imaxen e símbolo de quen alentaba con filosófico contentamento de estudante da simbólica do *Orballo da media noite*.

Orballo da media noite saíu dos obradoiros coruñeses da editorial Nós o día 3 de outubro de 1929, a penas vinte días antes de ter noticia o seu autor da condena do Tribunal Supremo polo asunto con Portela. Non hai aquí lugar para un exame pormenorizado sobre *Orballo da media noite*, o seu lugar no contexto literario galego da época e a súa recepción, máxime porque teñen saído recentemente do prelo obras moi documentadas e completas ó respecto (é preciso ver sobre todo Miro Villar, 1998; véxase ó final a bibliografía).

A penas estreado o ano 1930, ten lugar un importante acontecemento para Blanco Torres. Con motivo da publicación de *Orballo da media noite* e

tamén como desagravio e mostra de solidariedade pola condena, a intelectualidade ourensá organiza unha homenaxe na súa honra que ten lugar na noite do 4 de xaneiro no Hotel Roma da Cidade das Burgas. A homenaxe estivo organizada polo entón director de *La Zarpa*, Jacinto Santiago, grande amigo de Roberto e que foi tamén asasinado en 1936, o profesor Álvaro de las Casas, Ramón Otero Pedrayo e mailo pintor Cándido Fernández Mazas. É magoa non dispoñer de espacio nestas liñas para reproducir o texto completo do minucioso relato que *La Zarpa* do día seguinte fixo da homenaxe (permítome remitir-lo lector curioso a J. L. Blanco Valdés, 1998, 332-343), pero non quero deixar pasa-la oportunidade sen dar unha idea del recorrendo a tal testemuño:

Ayer vivió Orense unas horas de intensa emoción liberal. En torno a la figura de Roberto Blanco Torres se agrupó en el banquete del Roma lo más destacado de la ciudad. Galicia entera hizo llegar al acto un abrazo de simpatía: periodistas, escritores, catedráticos, organizaciones políticas de entronque liberal, todo, en fin, lo que en la región galaica tiene ficha de pureza y un aliento de cultura y civilidad, se incorporó al homenaje. Prestigiosas personalidades de las letras españolas residentes en Madrid se apresuraron a enviar su adhesión al camarada Blanco Torres lo mismo que las primeras figuras de las izquierdas de la política nacional. El ilustre autor de *Orballo da media noite* bien puede sentir la ufanía de su popularidad y la dilatada resonancia de su nombre. LA ZARPA se suma fervorosamente a este homenaje al escritor ilustre, al periodista valiente y al ciudadano ejemplar.

No país, o 28 de xaneiro deste 1930, o xeneral Primo de Rivera renuncia e o rei Afonso XIII, na procura dunha estabilidade que manteña a monarquía, encomenda a xefatura do Goberno a outro militar, o xeneral Dámaso Berenguer, inaugurándose o que se deu en chamar a *Dictablanda*. A situación de efervescencia política e a crispación social non fan senón medrar máis cada día. En Galicia, coma no resto do Estado, as forzas republicanas e progresistas viven momentos de constante mobilización. En marzo de 1930, Blanco Torres participa activamente no chamado Pacto de Lestrove no que se acorda a fundación da Federación Republicana Galega mercé á fusión, principalmente, da Organización Republicana Galega Autónoma (ORGA) de Santiago Casares Quiroga e o Partido Radical de Gerardo Abad Conde. Outramente, en setembro do mesmo ano ten lugar o denominado Pacto de Barrantes, no que Manuel Portela Valladares intentou concitar a republicanos e galeguistas na procura dalgunha concesión de tipo autonomista da esmorecente monarquía, en opinión de Blanco Torres, sen se definiren claramente a prol do réxime republicano; por esta razón arremeterá contra o intento de Barrantes, mortificando implicitamente a Portela, no artigo “La comedia de Barrantes”, publicado en *La República* de Ourense o 4 de outubro de 1930, no que asegura que a Barrantes “acudieron poetas y literatos dóciles confundidos”. Entre outros, asinaron o acordo de Barrantes Basilio Álvarez, Castelao,

Paz-Andrade, Cabanillas e Otero Pedrayo.

En decembro de 1930, a editorial Nós tira do prelo o segundo (e último) libro de Blanco Torres, a antoloxía de artigos xornalísticos *De esto y de lo otro* (recentemente editada, por certo, en traducción galega: X. Carballo Soliño, 1999; J. L. Blanco Valdés, 1998 inclúe a reprodución facsimilar de moitos artigos; véxase ó final a bibliografía). *De esto y de lo otro* —preparado e prologado polo autor no desterro, en plena *Dictablanda* berengueriana—, conforma un rico e vizoso mosaico da Galicia e da España da época: pensamento, cultura, política, actualidade internacional, crítica literaria, relixión..., ata normalización lingüística e ortográfica teñen cabida no libro:

Todo el panorama de los problemas que preocupan a la generación contemporánea se diseña en los ensayos de Blanco Torres. Su espíritu universalista y combativo, dispuesto siempre a la defensa de la libertad y la justicia, se acusa lo mismo en el ejercicio de la crítica concreta que en la discriminación de los temas más apasionantes de la sociedad y de la vida

di o xornalista José Díaz Fernández, na súa recensión do libro en *El Sol* do 18 de febreiro de 1931.

Residindo, pois, a cabalo da Peroxa e Ourense, Blanco Torres desenvolve un febril labor xornalístico. En Ourense colabora co galeguista *Heraldo de Galicia* (1930-36), incorpórase á redacción de *La Zarpa*, e, simultaneamente, aínda que por breve prazo, dirixe en 1931 *La República*, *Semanario político*, efémero pero emblemático periódico

ourensán. A súa sinatura aparece ademais na prensa republicana nacional: *El Liberal*, *La Libertad*, *El Sol*, *Nueva España*, *El Heraldo de Madrid...*, nos medios das colectividade galegas en América: *Arazúa* (Montevideo), nas revistas dos centros galegos de Bos Aires e Montevideo, e, en fin, noutros medios máis minoritarios e fugaces do país: *La Voz del Agro* (Chantada), *Gaceta de Galicia* (Vigo)...

No clima social véntase a fin da monarquía. En efecto, o 12 de abril as eleccións municipais outorgan rotunda maioría nas capitais de provincia e principais cidades ás forzas republicanas. Dous días despois, proclámase euforicamente en todo o país a República. O rei abandona España. O 14 de xullo teñen lugar as eleccións lexislativas constituíntes. Blanco Torres foi candidato en Ourense como independente nas listas da conxunción republicano-radical-socialista pero non obtivo escano. En outubro, Azaña é xefe do Goberno da República e nomea ministro da Gobernación a Casares Quiroga, quen promove a Blanco Torres ó seu primeiro destino político: o goberno civil de Palencia, cargo do que toma posesión o 5 de xaneiro de 1932. Trasládase a Palencia coa súa dona Julia e unha sobriña, Guillermina, e ten un bo comezo, sendo moi loada pola prensa do tempo a súa austera e ecuánime xestión. Máis a experiencia de Blanco Torres parece demostrar que a política se leva mal coa ética, e os seus inamovibles principios de civilidade enfróntanse en Palencia co que el con-

sidera a actitude caciquil dun sector local do republicanismo conservador. O titular do 14 de xuño de 1932 do *Diario Palentino* di: “Un gesto de dignidad. El gobernador civil renuncia a su cargo y se reintegra a su tierra, antes de tolerar y someterse a cualquier caciquismo político”. Deste xeito, presenta a súa dimisión, que, nun primeiro momento —e a teor do cruce de telegramas entre o ministro e mailo gobernador—, parece que non lle é admitida, aínda que é finalmente aceptada en decreto do Presidente da República do 16 de xuño de 1932.

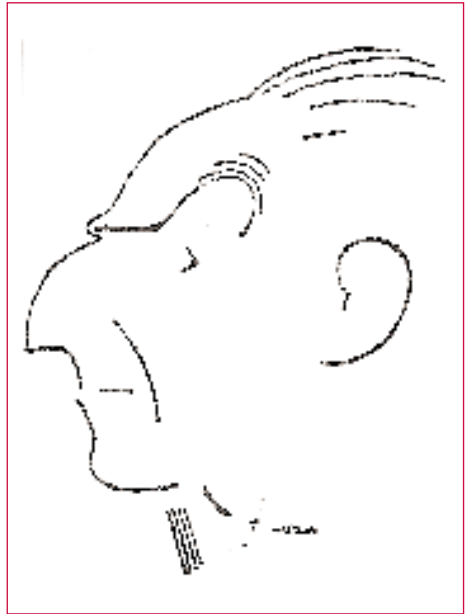
Trala súa máis ben fuxidía experiencia de goberno na terra do trigo, Blanco Torres reintégrase a Galicia. O 9 de outubro deste ano 1932 participa en Lugo nos actos de fundación do Partido Republicano Galego xurdido da reorganización interna da Federación Republicana Galega.

Durante o ano 1933, Blanco Torres residiu na Coruña onde se fixo cargo da dirección de *El Noroeste*, xornal republicano no que fora xa redactor nos seus primeiros tempos do retorno na emigración. En novembro dese ano, as eleccións lexislativas —as primeiras nas que votaron en España as mulleres—, dan o poder á coalición de dereitas CEDA, nalgúns puntos coaligada co Partido Radical de Alejandro Lerroux. Dá comezo o denominado “bienio negro”. En 1934, Blanco Torres deixa a Coruña e volve á Peroxa. Segue colaborando intensamente coa prensa galega, nacional e ultramarina. Tralos sucesos revolucionarios de outubro

dese ano, Blanco Torres escribe incendiarios artigos de denuncia da política radical-cedista e en novembro é procesado e encarcerado en réxime de prisión atenuada en Madrid. Xulgado por un tribunal de urxencia, é defendido polo avogado republicano Francisco López Goicoechea, que alude no seu discurso forense ós principios de liberdade que deben informar toda actividade xornalística, e resulta absolto.

En 1935, coa súa dona Julia e a súa sobriña Guillermina, Blanco Torres trasládase a Pontevedra onde, a pedido de Bibiano Fernández Osorio-Tafall, acepta a xefatura de redacción de *El País*, emblemático órgano do republicanismo local de periodicidade semanal dende 1930 e diaria dende 1931, ano no que cambia a cabeceira pola de *El País, Diario Republicano de la Tarde*. En Pontevedra, a familia Blanco Torres vive nun piso alugado na rúa da Oliva, cabo da casa de Castelao e a súa dona, a estradense Virginia Pereira, matrimonio co que os Blanco Torres manteñen unha estreita relación. Outramente, na compañía de Julia e moitas veces de Guillermina, Roberto escapa sempre que pode á casa rectoral de Lores cas do seu irmán Germán.

Os escándalos e corruptelas políticas do goberno de Lerroux rematan coa súa carreira política e co bienio negro. Nun intento de conte-lo avance da esquerda, o presidente Alcalá Zamora encomenda formar goberno en outubro de 1935 a Manuel Portela Valladares, quen convoca novas eleccións. A mobilización das forzas nacio-

Roberto Blanco Torres, por Castelao.

nalistas, progresistas, republicanas de esquerdas, anarquistas, comunistas e socialistas leva á constitución da Fronte Popular o 15 de xaneiro. O 16 de febreiro teñen lugar as últimas eleccións lexislativas da República —e as últimas eleccións libres en España ata 1977— que outorgan unha rotunda maioría á Fronte Popular.

Nesta altura, Blanco Torres, compartindo a euforia do momento, participa na reconstitución da Asociación Galega de Escritores (a constitución orixinal tivera lugar en Ourense no ano 30 pero ó cabo foi esmorecendo). Os actos teñen lugar o 29 de marzo no Pazo de Raxoi, en Santiago; Antón Villar Ponte, flamante deputado polo Partido Galeguista e inspirador do

acto, falecera uns días antes, o 4 do mesmo mes. Na nova executiva da Asociación, e baixo a presidencia do poeta muxián Gonzalo López Abente, Blanco Torres é reelixido vocal contador. Nas semanas seguintes, retómase en Madrid por parte de Bibiano Fernández Osorio-Tafall, presidente do Comité de Autonomía de Galicia, a cuestión da autonomía de Galicia. Tras varias reunións cos deputados galegos, o Comité fixa o 31 de maio a data definitiva para o plebiscito do Estatuto: 28 de xuño de 1936. Blanco Torres recibe o nomeamento de Xefe de Prensa do Ministerio da Gobernación —nomeamento no que resulta claro vela intervención do subsecretario do Ministerio, Osorio-Tafall—, e, en consecuencia, trasládase a Madrid. Comprométese activamente na campaña pro-estatuto e, deste xeito, preside o 20 de xuño un multitudinario mitin no Teatro Alcázar da capital, no que participan entre outros Fernández del Riego polo PG, Edmundo Estévez polo PSOE e Emilio González López por Esquerda Republicana. O 28 ten lugar, en efecto, o plebiscito que ofrece un 99 por cento de votos a favor do *si*.

Blanco Torres retorna á Peroxa a buscar a Julia e Guillermina para se instalar permanentemente en Madrid. A piques de saíren para a capital, o 18 de xullo as radios de todo o país dan conta de confusas novas acerca da sublevación do exército en África. Todo o mundo pensa ó principio que é outra *sanjurjada*, unha *militarada* máis que axiña se sufocará. Pero nos días seguin-

tes os feitos van encarrilando un viero dramático e tinguído de sangue. No caso concreto de Ourense, o 27 de xullo —menos de dez días despois do golpe—, execútase a primeira sentenza de morte. Blanco Torres está con Julia na Peroxa. Unha noite de remates de xullo ou comezos de agosto é detido por elementos civís armados, uns tales Jorge e Julio —de triste lembranza, especialmente este último, entre xente aínda viva da Peroxa—, pero daquela amigos da casa. Dende o cárcere do Posío, Blanco Torres dirixe unha carta a Julia na que a tranquiliza e lle asegura que está ben, misiva que asina na “Prisión Provincial, 7 de agosto de 1936”. Os xuízos sumarísimos e os paseos sucédense. O 17 de setembro é fusilado o gobernador civil da provincia, Gonzalo Martín March. Credo que a súa condición de sacerdote poderá servir de algo, Germán Blanco Torres vai a Ourense e avístase co xuíz militar da praza, comandante de infantaría Antonio Casar Olavarrieta, e co bispo da diocese Florentino Cerviño, acérrimo partidario dos golpistas. Nada aproveita. Cando pola tardiña do 1 de outubro informan a Blanco Torres de que pode marchar, nada máis poñelo pé na rúa é detido por falanxistas e introducido nun auto que parte cara a Celanova. Detéñense nesta localidade e, mentres cean, introducen a Blanco Torres no mosteiro, naqueles días habilitado como prisión. Rematan e collen cara a Bande e o paso fronteirizo de Lindoso. Na madrugada, por volta das catro, do 2 de outubro de 1936, dous balazos segan a vida de Roberto Blanco

Torres. Tiña 45 anos. O seu corpo apareceu en camiseta e calzóns nunha gabia, no quilómetro 67 da estrada Ourense-Portugal, a actual N-540, en terras da freguesía de San Fiz de Galez, concello de Entrimo. O cadáver estaba xunto ós doutros dous infelices, tamén domiciliados, consonte a certificación de defunción, en Ourense: Eulogio Vázquez de 42 anos e Rizal Villamarín Iglesias de 28. Por orde xudicial, todos tres foron soterrados no cemiterio parroquial cabo da igrexa, nun recanto onde era costume inhuma-los corpos dos mendigos e moicanos portugueses que aparecían mortos por aquelas terras arraianas.

ANEXO: BIBLIOGRAFÍA SOBRE ROBERTO BLANCO TORRES

Alonso Girgado, Luis (dir.), "Blanco Torres, Roberto", *Cristal* (1932-33), Edición facsimilar, Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, 1998, páxs. 77-78.

____ (coord.), "La Alborada", "La Tierra Gallega", *Edición facsimilar*, Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, 1999.

Alonso Girgado, Luis; Teresa Monteagudo Cabaleiro; Manuel Regueiro Tenreiro, *Roberto Blanco Torres*, Xunta de Galicia, 1999.

Alonso Montero, Xesús, "Roberto Blanco Torres", secc. *Beatus qui legit*, *La Voz de Galicia*, 12.01.95.

Alonso Montero, Xesús (ed.), *Roberto Blanco Torres. Páxinas sobre a lingua galega*, Universidade de Santiago de Compostela, 1999.

____ "Primeiro achegamento á poesía de Roberto Blanco Torres", en *Orballo da media noite*, Edición facsimilar, Concello de Cuntis, 1998.

A Nosa Terra, recensión de *Orballo da media noite*, *A Nosa Terra*, 267, 01.12.29.

A Nosa Terra [¿Antón Villar Ponte?], recensión de *De esto y de lo otro*, *A Nosa Terra*, 282, 01.04.31. [reprod. en J. L. Blanco Valdés, 1998, 355].

Bernárdez, Francisco Luis, "El ademán de Blanco Torres", *Galicia, Diario de Vigo*, 25.07.24.

Blanco Fuentes, Mario, *Apuntes sobor da vida e a morte de Roberto Blanco Torres feitos polo seu sobriño Mario Blanco Fuentes*, 1992, inédito.

Blanco Valdés, Juan Luis, *Hipertensión cívica. Aproximación á vida e a obra de Roberto Blanco Torres*, Edicións do Castro, 1998.

____ *Roberto Blanco Torres*, Col. A Nosa Memoria, Xunta de Galicia, 1999.

[Camín, Alfonso], "El viejo amigo de Cuba, Gobernador de la República", *Norte*, núm. 29, marzo de 1932 [reprod. en J. L. Blanco Valdés, 1998, 356-357].

- Caramiñas, *vid.* Pérez Gómez, José Juan.
- Carballo Calero, Ricardo, *Historia da literatura galega*, Ed. Galaxia, 1975, 2ª ed., páx. 608.
- Carballo Soliño, Xesús (trad.), *Roberto Blanco Torres. Disto e do outro*, Ed. Galaxia, 1999.
- _____*Roberto Blanco Torres. Disto e do outro. Antoloxía*, Ed. Galaxia, 1999.
- Couceiro Freijomil, Antonio, "Roberto Blanco Torres", *El idioma gallego. Historia, gramática, literatura*, Barcelona, Casa Editorial Alberto Martín, 1935, páx. 437.
- _____"Blanco Torres, Roberto", *Diccionario bio-bibliográfico de escritores*, Bibliófilos gallegos, 1951.
- D[íaz] F[ernández], J[osé], *recensión de De esto y de lo otro*, en *El Sol*, 18.03.31 [reprod. en J. L. Blanco Valdés, 1998, 354].
- Domínguez Alberte, *Roberto Blanco Torres e a loita pola supremacía ética*, Edicións Laiovento, 1999.
- Durán, José Antonio, "Blanco Torres, Roberto", *Gran Enciclopedia Gallega*, tomo 3, páx. 259-260.
- Durán, Xosé, *Roberto Blanco Torres, xornalista e poeta*, Col. Árbore, Ed. Galaxia, 1999.
- Edicións do Castro, "Notas para unha historia do periodismo galego" e "Nota da editorial" [reproduce a entrevista de Gustavo Luca de Tena e Xan Carballa a Valentín Paz-Andrade, publicada orixinalmente en *A Nosa Terra*, 316, 22 de maio de 1987] en *Galicia, Diario de Vigo*, edición facsimilar, Edicións do Castro, 1990.
- Equipo DD, "Roberto Blanco Torres. Insigne escritor y periodista. En el 107 aniversario de su nacimiento (Cuntis 1891-Ourense 1936)", *Diario de Pontevedra*, 22.03.98.
- Feijoo Barreiro, Pedro, *Cousas do Galicia, por Castela*, Edicións do Castro, 1997, páxs. 46-47.
- Fernández del Riego, Francisco, *Escolma da poesía galega*. Vol. IV, *Os contemporáneos*, Ed. Galaxia, Vigo, 1955, páxs. 81-86.
- _____*Historia da literatura galega*, Ed. Galaxia, Vigo, 2ª ed., 1971, páxs. 149-150 e 184.
- _____"Roberto Blanco Torres na lembranza", *Alborada* (Barcelona), 1986, páxs. 21-22.
- _____"Blanco Torres, Roberto", *Diccionario de escritores en lingua galega*, Edicións do Castro, 2ª ed., 1992.
- _____"Blanco Torres, xornalista e poeta", *supl. Culturas, La Voz de Galicia*, 16.12.1997.

- Fernández Mazas, Armando, "Letras orensanas: los periodistas Roberto y Jacinto", *Faro de Vigo (Faro de Orense)*, 27.01.85.
- Fuente, Manuel de la, "Postal del año 17: Roberto Blanco Torres. I. La lucha", *Faro de Vigo*, 12.09.92 e "II. El castigo", *idem*, 13.09.92.
- Garrido Couceiro, Xoán Carlos, "A esperanza que agromou co *orballo da media noite* foise coa xeadada do amencer: Roberto Blanco Torres", *Os mártires do 36, A Nosa Terra* (Col. A nosa historia, vol. 7), 1996.
- González Martín, Gerardo, "Blanco Torres, Roberto" en *Periodistas, impulsores del viguismo. 1874-1923. El "noventa y ocho" y otros hitos locales*, Instituto de Estudios Vigueses, 1996, páx. 264.
- González Pérez, Clodio, *Roberto Blanco Torres*, Edicións Toxosoutos, 1998.
- _____*Roberto Blanco Torres. Artigos e poemas galegos*, Edicións Toxosoutos, 1999.
- Luca de Tena, Gustavo, "História dunha foto sen Roberto Blanco Torres", *A Nosa Terra*, 18.12.86.
- Navia, Rosa, "A conciencia á espreita", *O Correo Galego*, 02.04.98.
- Neira Vilas, Xosé, *A prensa galega de Cuba*, Edicións do Castro, 1985, páxs. 33-34, 84-85, 95 e 105.
- Nós [¿Vicente Risco?], recensión de *Orballo da media noite*, núm. 75 (1939), páxs. 66-67 [reprod. en J. L. Blanco Valdés, 1998, 344-345].
- Otero Pedrayo, Ramón, "Roberto Blanco Torres", *O libro dos amigos*, Edicións Galicia del Centro Gallego de Buenos Aires, 1953, páxs. 77-79.
- Paz-Andrade, Valentín: "El paso de Unamuno como desterrado por Vigo", *El Progreso*, 12.05.68.
- Pérez Gómez, José Juan (Caramiñas), recensión de *Orballo da media noite, Vida Gallega*, (Vigo), núm. 438, 31.01.30.
- Rodríguez Piñeiro, Xosé [Xesús González Gómez], "Roberto Blanco Torres: un periodista para o seu tempo", *Alborada* (Barcelona), 1986, páxs. 5-6.
- Rodríguez Santos, Abdón, "Fray Roblanto", *Eco de Galicia*, núm. 18, 04.11.17 [reprod. en J. L. Blanco Valdés, 1998, 31-32].
- Santos Gayoso, Enrique, *Historia de la prensa gallega, Volume I. 1800-1986*, 1990. *Volume II: 1800-1993*, Edicións do Castro, 1995, páxs. 467-468; 498 e 616 (vol. I) e páx. 128 e s.v. *Blanco Torres* (vol. II).
- Seixo Pastor, Marcos, *Roberto Blanco Torres*, Edicións A Nosa Terra, 1998.

- _____. *Blanco Torres, xornalismo irmandiño*, ed. A Nosa Terra, 1999.
- Sigüenza, Julio, recensión de *Orballo da media noite, Galicia, Revista do Centro Galego de Montevideo*, núm. 154-155, nov.-dec. 1929.
- Temporada de Mondariz, La, recensión de *Orballo da media noite, La Temporada de Mondariz*, núm. 7, xullo de 1930.
- Valcárcel, Marcos, *A prensa en Ourense e a súa provincia*, Deputación provincial, Ourense, 1987, páxs. 185-189 e 197-201.
- Vidal, Carme, "Roberto Blanco Torres, o 'xornalista descoñecido'", *A Nosa Terra*, 19.03.98.
- Vilavedra, Dolores (coord.), "Blanco Torres, Roberto", *Diccionario da literatura galega. I. Autores*, Ed. Galaxia, 1995; e *II. Publicacións periódicas*, Ed. Galaxia, 1997 [debe consultarse o índice onomástico, páx. 527].
- Villar, Miro, "Roberto Blanco Torres (1891-1936), unha obra poética crebada polo fascismo", *A Nosa Terra*, 23.01.92.
- Villar, Miro (ed.), *Orballo da media noite*, Biblioteca das Letras Galegas, Edicións Xerais de Galicia, 1998.
- Villar Ponte, Antón, recensión de *Orballo da media noite, Céltiga*, Bos Aires, ano VII, núm. 127, 10 de abril de 1930.
- VV. AA., *Roberto Blanco Torres. Xornadas de alerta e agonía*, Edicións Xerais de Galicia, 1999.

